

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Т. Ю. Атрошенко

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
(Україна)*

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА ЯК ДУХОВНОГО ДЖЕРЕЛА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Проблема відродження традицій українського родинного виховання як духовного джерела становлення особистості, ефективного засобу формування національної свідомості, утвердження норм і цінностей української ментальності постає наразі особливо актуальною. У Державній національній програмі „Освіта (Україна ХХІ століття)” наголошується на необхідності збереження і вдосконалення національних традицій родинного виховання, забезпеченні принципу наступності та спадкоємності поколінь, на організації родинного виховання як важливій ланці навчально-виховного процесу сучасної національної школи.

Спроби аналізу ролі родинних традицій у вихованні молоді у різних аспектах уже відомі педагогічній науці: дослідження родинного виховання на принципах природовідповідності, народності (О. Духнович, С. Русова), питання реалізації виховного потенціалу сім'ї (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Г. Ващенко), проблеми психології родинних взаємин на різних етапах розвитку і становлення особистості (І. Бех, І. Кон, Г. Костюк, Р. Немов), тема родинного життя літературних героїв (Г. Грабович, Р. Мовчан, Т. Яценко). Та все ж зазначена проблема в педагогічній науці й досі залишається невивченою.

Відсутність системного підходу до розкриття проблеми родинного виховання дітей у єдності: цінності родинних виховних традицій – виховна функція художньої літератури – становлення молодої людини як особистості, недостатня теоретична і методична розробленість проблеми зумовили мету нашої розробки – окреслити процес родинного виховання у духовно-моральному становленні особистості.

У пошуках оптимальних підходів до розв'язання цих завдань сучасній національній школі належить найповніше використовувати виховний потенціал предметів гуманітарного циклу, серед яких чільне місце займає література. Програма рекомендує художні твори, зміст яких спрямований на виховання в учнів любові й пошани до батьків, рідних, глибокого відчуття єдності родинних зв'язків, гордості за свій родовід, відповідальності за честь родини, прагнення зберігати її традиції і жити за нормами традиційної родинної моралі. Родинознавчий підхід до вивчення цих творів передбачає широке ознайомлення зі здобутками родинного виховного досвіду українського народу, виявлення ефективних методів і прийомів родинного виховання учнів засобами

художнього слова. Зміст і спрямованість дослідження визначили його гіпотезу: засвоєння дітьми цінностей родинних виховних традицій буде ефективним, якщо родинне виховання підлітків засобами художнього слова носитиме системний характер; застосовуватимуться оптимальні методи, прийоми і форми опрацювання творів, у яких відображене традиційне родинне виховання; формуватимуться уміння аналізу тексту в родинознавчому аспекті; моделюватимуться ситуації, спрямовані на активізацію уяви, асоціативного мислення дітей з опорою на їхній родинний досвід.

Т. Яценко зауважує, що родинна педагогіка нашого народу врятувала український народ від духовної деградації як нації, виховувала його дітей в душі високої національної самосвідомості, людської гідності [4, с. 131]. Адже в її виховних засадах закладена подружня вірність, любов до батьків та інших членів родини, національна гідність. Пам'ять поколінь через вир суспільних подій зберегла нашу національну родинну педагогіку, що знайшла своє відображення у фольклорі і в художній літературі [1, с. 48].

Аналіз методичних праць, програм і чинних підручників з української літератури виявив, що проголошена Н. Волошиною, Є. Пасічником, Б. Степанишином орієнтація на родинний виховний ідеал і пов'язані з ним освітньо-виховні завдання вивчення літератури не виконуються. Незважаючи на значно оновлений в умовах реформування літературної освіти добір художніх творів на тему родини, ще не створено комплексної системи їх розгляду в контексті цінностей родинних виховних традицій. Та й, як на наш погляд, багато творів не відповідають віковим особливостям дітей (як-от: "В кузні" І. Франка – 2 кл., "Нічний півень" Є. Гуцала – 3 кл. чи "Федько-халамидник" В. Винниченка – 5 кл.). У біографічних матеріалах чинних підручників достатньо мірою висвітлюється питання впливу родинного оточення на становлення особистості письменника. Проте часто порушується зв'язок між дидактичним матеріалом і методичним апаратом, у якому недостатньо передбачено запитань і завдань, спрямованих на формування вмінь аналізувати художній текст у родинознавчому аспекті. Недостатня кількість запитань і завдань проблемно-пошукового характеру робить процес засвоєння учнями виховного потенціалу творів логічно незавершеним.

Розглядати питання родинного виховання особистості у контексті національного виховання варто, орієнтуючись на традиційний виховний ідеал української сім'ї. Впевненість у собі, своїх силах і можливостях зароджується у дружній, теплій атмосфері сім'ї. Діти потребують підтримки, уваги, поваги. Якщо в сім'ї з повагою ставляться до книжки, таке ставлення виробиться і в дитини. Виникає питання: що і як читати з дітьми? Критерії вибору книги для читання дітям в родині пов'язуються з естетичними, загальнолюдськими і духовними цінностями, з чіткістю ідейних позицій автора, яскравістю зображених картин, подій. Художню цінність творів родина має зорієнтувати на особистість дитини, адже хто краще, ніж сім'я, має знати її?

Як на наш погляд, педагоги вже зробили гарну справу, уклавши читанку для дітей "Журавлятко" (К., 2010). Саме вона стане в нагоді кожній родині. Тут

багато творів, які легко запам'ятовуються і діти зможуть (і захочуть) повертатися до них у родинному колі ще й ще раз.

Формування мовної свідомості людини, яке відбувається під час нагромадження пізнавального досвіду, зумовлює її становлення як особистості. І в цьому велика роль саме родинного виховання. Підвалини мовного розвитку малюка формуються в родині (згодом зразком наслідування для дитини стає мовлення вчителя, засоби художнього слова). Ось чому варто підбирати для читання твори високохудожні, почуттями наснажені, і, звичайно, мовленнєво гарні. С. Русова наполягала, щоб засобами колискової, забавок, народних казок, ігор, пісень, лічилок, загадок здійснювалося прилучення дітей до національної культури та етнізація особистості: "Нація народжується коло дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова"; через слово дитина сприймає духовні цінності [2, с. 39].

Провідним методом родинного виховання є гідний для наслідування приклад батьків, родичів і всіх тих, з ким спілкується дитина. Через те треба, щоб діти в своєму оточенні бачили якнайбільше добра і краси. М. Стельмахович серед усіх напрямів виховання наголошував саме на колосальному потенціалі родинного [3].

Родинне виховання дітей засобами художнього слова відбувається на уроках літератури. Аналіз художнього тексту в родинознавчому аспекті дає змогу вчителю-словесникові активізувати процес засвоєння учнями сформованих і перевічених часом цінностей родинних виховних традицій і відповідною мірою впливати на формування особистісних якостей учнів. Основну увагу варто приділяти вивченню духовно-моральних (міжпоколінних, релігійних), родинно-трудових, родинно-естетичних виховних традицій, відображених у художніх творах; умінням аналізувати художній текст у родинознавчому аспекті (характеризувати образи-персонажі літературного твору з умотивуванням їхніх вчинків та поведінки в різних обставинах відповідно до цінностей традиційного родинного виховання; аргументувати власні судження на рівні усвідомлення цінностей родинних виховних традицій; виражати особистісне ставлення до літературних героїв як вияв переконаності в значущості цінностей традиційного родинного виховання). Такими творами у програмі з літератури можуть бути: "Пісня про матір" Б. Олійника (8 кл.), "Ялинка" М. Коцюбинського (5 кл.); „Перший раз” Т.Бордуляка (6 кл.); "Гуси-лебеді летять" М. Стельмаха (7 кл.) та ін. Методами і прийомами навчання можуть бути шкільна лекція (розповідь) з елементами бесіди, бесіда (настановча й евристична), коментоване читання тексту, постановка проблемних, пошукових запитань і завдань, самостійна робота учнів. Структурними рівнями методичної системи родинного виховання підлітків засобами художнього слова є підсистеми навчально-пізнавальних і допоміжних завдань. Ієрархічність пропонованої системи забезпечується поступовим ускладненням завдань, спрямованих на формування вмінь учнів аналізувати художній текст у родинознавчому аспекті.

Українська етнопедагогіка охоплює провідні органічно з'єднані між собою напрями виховання: моральне, трудове, розумове, естетичне і фізичне. Кожний

з них є невід'ємним складником системи родинного виховання, яка визріла серед людей праці і спрямована на формування особистості. В основу її народна педагогіка поклала розумове та моральне виховання, проголосивши розум і мораль основною окрасою людини. Саме тому варто вивчати фольклор як всеохоплюючий безперервний комплекс родинного виховання особистості. Особливе місце в комплексі народно-педагогічних традицій належить колисковим пісням (взаємозв'язок матері й дитини, малювання – засобами слова – майбутнього дитини, любов батьків до дитини, сподівання на взаємну повагу й щирість тощо). Колискові пісні в минулому були тісно пов'язані з найстарішим фольклорним жанром – замовлянням. Однією з найхарактерніших особливостей замовлянь, на які звертається увага молодших підлітків, є збереження у них першооснови, подвійності значення слова – зумовленої утриманням у слові його сакрального значення. Пестушки, потішки, забавлянки підпорядковані одній меті – навчити дитину говорити, дати їй перші відомості про навколишній світ, про людські стосунки, звичайно ж, насамперед, родинні, засобами мови формувати кращі риси характеру. Вивчаючи скоромовки, акцентуємо увагу на те, що вони, будучи для дітей своєрідною грою, творами гумористичного спрямування, у системі є логопедичними вправами, спрямованими на формування правильного, чіткого та виразного мовлення, підкреслюємо, що вони є неодмінною ознакою великої любові родини до своєї дитини, піклування про її (надалі) місце в житті. Родинно-культурна інформація, що передається вербальними засобами спілкування, закріплюється у мові і передається наступним поколінням завдяки мовленнєвій та музичній інтонаціям. Її засвоєння є закономірним процесом та необхідною умовою ранньої соціалізації дитини. Пропонуємо учням *гру-виразне читання* пестушок, потішок, забавлянок, колискових.

Описана частина фольклорної творчості практично випадає з поля зору програмних положень курсу української літератури в загальноосвітній школі. Частково колискові пісні, скоромовки, пестушки, утішки розглядаються як жанри фольклору, але не звертається увага на їх виховний потенціал. Замовляння ж віднесено на самостійне опрацювання під народознавчим кутом і зовсім не вивчаються як родиннодидактичний засіб. Таким чином, губляться психологічні та родиннодидактичні аспекти впливу цих жанрів фольклору на формування особистості. Під час вивчення українських народних пісень варто насамперед звертати увагу на них як на засіб художнього освоєння навколишньої дійсності, формувати родинні почуття в учнів. Формування духовно багаті, соціально активної особистості підносить значення пісенності у національному і родинному вихованні молоді людини. Пісня справляє сильний вплив на емоційну сферу дітей, тому є одним із найефективніших засобів формування здатності переживати художні образи як психологічної основи родинновиховної культури. Пропонуємо учням *пошукове завдання*: у текстах народних пісень відшукати образно-тропеїчні мовні засоби вираження родинних почуттів, взаємостосунків між членами родини (мати – донька, батько – син, мати – син, батько – донька, брат – сестра тощо).

Виховний родинний ідеал українців знайшов своє відображення у народній пареміографії. Пропонуємо учням *творчу роботу*: вписати зі збірки "Український фольклор" прислів'я і приказки про родину, стосунки в сім'ї, традиції. Засобом посилення патріотичних почуттів є українські народні думи, казки, легенди на героїчні теми. Учням даємо *творче самостійне завдання*: записати легенду (переказ) у своїй родині про випадок із її життя.

Традиційний виховний ідеал української родини відповідає потребам сучасного виховання і в сім'ї, і в школі. Саме урок літератури має розвивати в дітей стійкий інтерес до українських виховних ідеалів. Оскільки героями більшості виучуваних творів є діти, учні досить легко входять у світ літературних героїв, розуміють їхні вчинки, думки, підходять зі своєю міркою до оцінки цих вчинків, починають перевіряти якості власного характеру, замислюватись, як би вони повелися в тих ситуаціях, у які потрапляє герой.

Таким чином, зазначимо, що родинне виховання учнів засобами художнього слова є перспективним шляхом удосконалення сучасного навчально-виховного процесу національної школи. Діти повинні оволодіти вміннями аналізувати художній твір у контексті цінностей родинних виховних традицій з метою виховання шанобливого ставлення до батьків, глибокого відчуття єдності родинних зв'язків, гордості за свій родовід, відповідальності за честь родини, прагнення зберігати родинні традиції і жити за нормами традиційної родинної моралі.

Проблема родинного виховання дітей засобами художнього слова далеко не вичерпується поданим дослідженням. Подальшу роботу вбачаємо в напрямках: здійснення принципу наступності між початковою й основною школою під час вивчення художніх творів на тему родини; окреслення моделі родинного виховання у позакласній і позашкільній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лябах Т.Д. „З родини йде життя людини” (Родинне виховання на уроках літератури) Т.Д. Лябах // Дивослово. – 1997. – № 5-6. – С. 48-49.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори: [у 2 кн.]. – Кн. 2 / за редакцією С.І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997. – 320 с.
3. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
4. Яценко Т.О. Родинне виховання молоді / Т.О. Яценко // Сучасні проблеми фольклору та літератури: [мат. наук.-практ. конф.] – К. – Мелітополь : МДП, 1996. – С. 131-132.